

Małgorzata Orłowska

Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej

ORCID 0000-0002-6387-1124

DOI: 10.35464/1642-672X.PS.2022.1-2.08

Kulturotechnika – wyboista droga enkulturacji

Cultural engineering – a bumpy road of enculturation

ABSTRACT: The process of human socialization is not easy and not always successful – hence the need for repeated socialization activities. One of the instruments in this difficult path we can use many instruments. One of them is culture engineering, where in the process of social rehabilitation we use broadly understood cultural goods. In this process we can speak of school activity, employee activity and recreational activity. We are biased in creative rehabilitation proceedings with cultural and social activation, which in turn leads the pupil to accept his own identity.

KEYWORDS: Culture engineering, enculturation, education through art.

STRESZCZENIE: Proces socjalizacji człowieka nie jest łatwy, i nie zawsze kończy się sukcesem – stąd konieczność ponownych działań socjalizacyjnych. W tej niełatwej drodze możemy używać wielu instrumentów. Jednym z nich jest kulturotechnika, gdzie w procesie wychowania resocjalizującego posługujemy się szeroko rozumianymi dobrami kultury. W procesie tym możemy mówić o aktywności szkolnej, aktywności pracowniczej i aktywności rekreacyjnej. W twórczym postępowaniu resocjalizacyjnym jesteśmy nastawieni na aktywizację kulturową i społeczną, co w konsekwencji prowadzi wychowanka do zaakceptowania własnej tożsamości.

SŁOWA KLUCZOWE: kulturotechnika, enkulturacja, wychowanie przez sztukę.

I

Friedrich W. Kron (2012, s. 40) definiuje enkulturację – w największym skrócie – jako jedną z dróg uczenia się kultury. Wychodzi on z założenia – za H. Fend (1971), że „wszyscy ludzie w ciągu swojego życia muszą nabyć kompetencje kulturowe” (Kron, 2012, s. 40). Są one potrzebne człowiekowi z wielu powodów. Do jednego z istotniejszych należy zaliczyć konieczność zbudowania zrębów osobowości społeczno-kulturowej, niezbędnej do poczucia „bycia jak inni”; czyli posiadania *basic personality* lub *basic personality structure* (Kron, 2012, s. 41 za Fend, 1971, s. 68 i n.). Wraz z powstaniem osobowości „takiej jak wszyscy”, rozwija się osobowość „być innym od wszystkich”. „W ten sposób osobowość podstawowa staje się jedyną w swoim rodzaju, niepowtarzalną całością”, co pozwala człowiekowi na tworzenie kultury, przetwarzanie jej i dokonywanie zmian (Loch, 1969, s. 122–140, za Kron, 2012, s. 42).

W świetle tej ostatniej przesłanki, w procesie enkulturacji odbywa się proces personalizacji. Zatem nie można jej ograniczać tylko do procesu „kulturowego dopasowania”, ale należy rozpatrywać jako aktywny proces kształtowania osobowości (Loch, 1969, s. 122–140, za Kron, 2012, s. 42).

Z pedagogicznego punktu widzenia „kultura jest wszechstronnym medium ludzkiej działalności życiowej” (Kron, 2012, s. 41). Stąd spostrzeganie jej jako treści ludzkiego działania, choć często jest ona utożsamiana z wszechstronnym medium. Wzajemne relacje między formami i przedstawieniami kultury a ludźmi, którzy je tworzą, stają się jej wcieleniem. Tak szerokie ujęcie pozwala zaliczyć do kultury (w jej antropologicznym rozumieniu) język, normy moralne i wzory zachowań, emocje, organizacje społeczne, role i reguły życia społecznego, instytucje państwa, formy gospodarki, możliwości życiowe czy sposoby samorealizacji (Kron, 2012, s. 42).

W tej sytuacji inkulturacja staje się nie tylko procesem adaptacji czy integracji, ale procesem twórczym, stymulującym działania życiowe człowieka (Kron, 2012, s. 42).

II

Pedagogika jako taka jest nauką o wychowaniu, tzn. o procesie celowego i świadomego kształtowania ludzkich zachowań, postaw, ról społecznych, osobowości (lub jej ważnych cech) zgodnie z przyjętymi i założonymi uprzednio ideałami pedagogicznymi – wzorcem, modelem człowieka, którego chcemy ukształtować w tym procesie (Pytka, 2008, s. 9). Obok procesów wycho-

wawczych możemy wyróżnić też zjawisko socjalizacji. Przez nie „rozumie się całość wpływów wywieranych na jednostkę przez środowisko społeczno-kulturowe, w którym ona żyje i rozwija się jakby niezależnie od wysiłków i starań wychowawców i nauczycieli. [...] Jest to proces zazwyczaj spontaniczny i mało kontrolowany, tzn. nie jest sterowany intencjonalnie. [...] Jednak można wyróżnić obiekty znaczące socjalizująco [...], np. osoby czy dobra kulturowe, normy, standardy, wzorce środowiskowe” (Pytka, 2008, s. 9).

Obydwa procesy – wychowanie i socjalizacja – splatają się ze sobą. Zdaniem wielu badaczy pojęcie socjalizacji jest szersze niż pojęcie wychowania, bowiem dotyczy wpływu wszystkich bodźców, których doświadcza jednostka, a nie tylko tych zaplanowanych według przyjętego wzorca. Jednak generalnie celem socjalizacji jest przygotowanie jednostki do adekwatnego funkcjonowania w przypisanych jej rolach (Pytka, 2008, s. 9).

Czasami tak się zdarza, że proces socjalizacji jednostki nie powiódł się. Przejawia ona zachowania uznawane za niewłaściwe czy wręcz szkodliwe dla niej samej, jak i dla innych – dla społeczeństwa. Wtedy społeczeństwo, poprzez swoje instytucje, podejmuje działania naprawcze, które mają na celu doprowadzenie do stanu poprawnego przystosowania społecznego oraz ukształtowania takich cech osobowości i zachowania, które spowodują optymalne uspołecznienie i twórcze funkcjonowanie w społeczeństwie. Stąd obszary powyżej wymienionych działań przypisane pedagogice resocjalizacyjnej mają wymiar zarówno teoretyczny i praktyczny zarazem (Pytka, 2008, s. 10).

Obszary zainteresowania pedagogiki resocjalizacyjnej wiążą się zatem nie tylko z opisem i wyjaśnieniem procesów wychowawczych, ale przede wszystkim z modyfikacją cech osobowości i zachowań wychowanka, które określa się jako niewłaściwe, niekorzystne dla jednostki czy społeczeństwa. Dlatego praktycznym celem pedagogiki resocjalizacyjnej jest dokonywanie zmian (Pytka, 2008, s. 10).

III

Pedagogika resocjalizacyjna to jedna z subdyscyplin pedagogiki, która zajmuje się procesami pedagogicznymi ponownej socjalizacji człowieka. Jej celem jest doprowadzenie do optymalnego rozwoju osobowego jednostki (Pytka, 1999, s. 178).

Wielu badaczy przyjmuje, że postępowanie resocjalizacyjne jest wywieraniem wpływu na wychowanka przez wychowawcę w celu zmiany postępowania bądź zmiany cech osobowych w uzasadnionych przypadkach. Wychowawcze postępowanie resocjalizacyjne ma cechy wychowania. Stąd zakłada się, że

wspomaga rozwój wychowanków i osiągnięcie przez nich pełniejszego efektu ostatecznego (Konopczyński, 2014, s. 156). Instrumentarium, którym dysponuje pedagogika resocjalizacyjna jest obszerne. Jedno z podejść teoretycznych w ramach prakseologicznego modelu postępowania resocjalizującego mówi o procedurach wychowania. Jest to odwołanie się w działaniach wychowania resocjalizującego – ze względu na środki – do antropotechniki bądź kulturotechniki (Czapów, 1980, s. 208). I choć zdaniem Czesława Czapówa, twórcy tej klasyfikacji – granice te nie są dość katagoryczne, to zazwyczaj możemy stwierdzić, że dana czynność jest bardziej dominująca i możemy ją przyporządkować bardziej do antro- bądź kulturotechniki. W koncepcji kulturotechniki Czapówa wyróżniamy jej trzy kategorie: aktywności szkolnej, aktywności pracowniczej i aktywności rekreacyjnej. W kulturotechnice aktywności szkolnej możemy wyróżnić: – uczenie się przez utrwalanie; – uczenie się przez odkrywanie i przeżywanie; – uczenie się przez praktykę. Natomiast na kulturotechnikę aktywności pracowniczej składa się: – praca zawodowa; – praca społecznie użyteczna; – praca porządkowo-gospodarcza. W przypadku kulturotechniki aktywności rekreacyjnej wyróżniamy: – sport i turystykę; – rekreację wypoczynkowo-rozrywkową; – zajęcia kulturalno-oświatowe (Czapów, 1980, s. 209)

Tak rozumiana działalność wychowawcza ma na celu operowanie kulturą dla osiągnięcia celów działalności resocjalizacyjnej (Czapów, 1980, s. 255). Wydaje się zatem, że pojęcie kulturotechniki wypełnia zadania stawiane enkulturacji. Proces ponownej socjalizacji balansuje bowiem między stanem „bycia jak inni” a „być innym od wszystkich”. Wydaje się, że początkowe stadia ponownej socjalizacji bliższe są stanowi osobowości „bycia jak inni”, i dopiero wraz ze wzrostem i postęпами w procesie resocjalizacji powinniśmy dążyć do „być innym od wszystkich”. Zbyt wczesne przejście z jednego stanu w drugi – w odczuciu autora – może zachwiać kruchą równowagą. Z drugiej zaś strony, osoby niedostosowane społecznie – w myśl koncepcji typologii osobowości Floriana Znanieckiego (2001) o ludziach dewiantach, wśród których wyróżniał ludzi nadnormalnych i podnormalnych – zazwyczaj będą przyjmowali role społeczne bliższe tej drugiej postawie. Można zatem przyjąć, że w procesie resocjalizacji baczniej powinniśmy zwracać uwagę na postawę i kreowanie osobowości wychowanków „być innym od wszystkich”. Przy założeniu internalizacji przez nich norm postępowania obowiązujących w społeczeństwie.

IV

Współcześnie (w latach 90. XX wieku), koncepcję kulturotechniki twórczo rozwinął Marek Konopczyński. Określił ją mianem teorii twórczej reso-

cializacji. Jego zdaniem „twórcza resocjalizacja interpretuje i realizuje wychowanie resocjalizacyjne w taki sposób, że nadaje mu odmienny, kreatywny charakter. [...]. [Zaś] twórczym postępowaniem resocjalizacyjnym określamy te sposoby i zakresy oddziaływania resocjalizacyjnego, które nastawione są nie tyle [pokreślenie – MO] na korektywną zmianę społecznych sposobów i twórczych funkcjonowania wychowanków, ile na **rozwój strukturalnych czynników i procesów poznawczych składników twórczych nieprzystosowanych społecznie osób**. Efektem twórczego postępowania resocjalizacyjnego jest rozwój potencjałów tych osób, uzyskiwane przez nich nowe kompetencje i umiejętności, a w konsekwencji nowe parametry ich tożsamości społecznej i indywidualnej (Ja indywidualne i Ja społeczne)” (Konopczyński, 2006, s. 156 i n.).

Jego zdaniem, człowiek zanurzony w kulturę ma większe szanse na twórcze społeczne funkcjonowanie i większe szanse na zbudowanie i trwanie poprawnych relacji społecznych. Uczestnictwa w kulturze nie należy rozumieć jako twórczości artystycznej, ale jako twórcze działania odnoszące się do własnego funkcjonowania w społeczeństwie. Jest to taki rodzaj twórczości, który Marek Konopczyński określa mianem subiektywnej. W czasie tego procesu odkrywane są przez twórcę nowe dla niego rzeczy i zjawiska, choć już istniejące dotychczas w społecznym doświadczeniu i percepcji. Ten rodzaj twórczości jest warunkiem podstawowym dla tworzenia własnej tożsamości, ta zaś jest z kolei fundamentem kreatywnego funkcjonowania w rolach społecznych. „Wychowanie resocjalizacyjne jest próbą wywierania wpływu przez wychowawców na wychowanków. Celem tego działania jest zmiana sposobu społecznego funkcjonowania wychowanków oraz niekiedy ich cech osobowościowych” (Konopczyński, 2006, s. 156). Instrumentarium i spektrum działań jest niezwykle szerokie i bogate. Jest ono wypadkową planu celowościowego postępowania wychowawczego oraz wynikających z niego metod, technik i strategii wychowawczych. Ich celem ostatecznym jest osiągnięcie takiego stanu, by „wychowanek podjął samodzielne i rozwojowe funkcjonowanie w szerszym kontekście społecznym i kulturalnym” (Konopczyński, 2006, s. 156).

V

Dobrym przykładem jest tutaj podjęta przed laty akcja fundacji Wspólna Droga – oddział w Polsce, która dzieciom z rodzin o niskich kompetencjach społecznych (zazwyczaj podopiecznych ośrodków pomocy społecznej), które uczestniczyły w zajęciach organizowanych przez świetlice środowiskowe, proponowała zajęcia związane z czasem wolnym (Orłowska, 2011).

„Celem opisywanego projektu była potrzeba określenia, jak, i w jaki sposób, można wesprzeć dzieci z rodzin pozostających w obszarze pomocy społecznej w procesie ich wychodzenia z zaklętego kręgu ubóstwa. W założonej koncepcji przyjęto, że taką drogą będzie wsparcie w zajęciach czasu wolnego realizowanych indywidualnie i w ramach zajęć prowadzonych przez kluby i świetlice, do których dzieci uczęszczają. [...] Jednym z istotnych obszarów pracy świetlic było zaspokojenie potrzeb związanych z czasem wolnym. Zapytano zatem dzieci, jaki rodzaj zajęć byłby dla nich interesujący. Jednocześnie to samo pytanie postawiono ich rodzicom i wychowawcom, którzy z nimi pracowali. Wszak są oni osobami znaczącymi i odpowiedzialnymi za procesy wychowawcze. W procesie twórczej resocjalizacji, zresztą jak w każdym wychowaniu, istotna jest rola wychowawcy. W myśl tej metody potrzebna jest nie tylko wiedza z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej oraz metod pracy twórczej resocjalizacji wzbogacone o wiedzę na temat sztuki, sportu czy szeroko rozumianej kultury, ale także dodatkowo umiejętności terapeutyczne (Konopczyński, 2006, s. 170). Zarówno rodzice, jak i dzieci upatrywali w zajęciach czasu wolnego organizowanych w świetlicach i klubach prowadzonych przez instytucje pomocy społecznej wsparcia swoich dążeń w wychodzeniu z opresji wykluczenia. Zależało im w głównej mierze na wzmocnieniu szans edukacyjnych, czyli prowadzeniu takich zajęć, które by kompensowały braki edukacyjne i środowiskowe, dawały szanse na sukces edukacyjny, a pośrednio na zbudowanie na nim sukcesu ekonomicznego. Ten nurt myślenia był obecny zarówno w oczekiwaniach rodziców, jak i dzieci. Równolegle oczekiwano, głównie dzieci, prowadzenia zajęć zaspokajających potrzeby rekreacji i rozrywki (Orłowska 2010)” (Orłowska, Błeszyński 2018, s. 138 i n.).

W koncepcji twórczej resocjalizacji „chodzi o wykreowanie takich cech wychowanka, które umożliwiłyby mu, z jednej strony, aktywizację kulturową i społeczną, z drugiej zaś zaakceptowanie przez niego nowych parametrów własnej tożsamości. Dzięki akceptacji nowej tożsamości wychowanek ma szansę uzyskać nie tylko szerszą akceptację społeczną, ale także przekroczyć dotychczasowe granice własnego rozwoju osobistego i społecznego. Rozwój ten może być również stymulatorem podobnych procesów u osób z najbliższego środowiska” (Konopczyński, 2006, s. 170).

Bibliografia

- Czapów C. (1980). *Wychowanie resocjalizujące*. Warszawa
Fend H. (1971). *Sozjalisierung und Erziehung*. Berlin.
Konopczyński M. (2006). *Metody twórczej resocjalizacji*. Warszawa.

- Kron F.W. (2012). *Pedagogika, kluczowe zagadnienia*. Sopot.
- Loch W. (1969). Enkulturation als anthropologischer Grundbegriff der Padagogik. W: E. Weber (red.), *Der Erziehungs – und Bildungsbegriff im 20. Jahrhundert*. Bad Heilbrunn.
- Orłowska M. (2010). *Sytuacja dzieci w rodzinach objętych pomocą społeczną w wybranych dzielnicach m. st. Warszawy: Praga Południe, Praga Północ, Targówek. Raport z badań*. Warszawa: Fundacja Wspólna Droga.
- Orłowska M., Błeszyński J.J. (2018). *Czas wolny jako środowisko życia*. Warszawa.
- Pytka L. (1999). Pedagogika resocjalizacyjna. W: D. Lalak, T. Pilch (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*. Warszawa, s. 177–178.
- Pytka L. (2008). *Pedagogika resocjalizacyjna*. Warszawa.
- Znaniński F. (2001). *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości*. Warszawa.